

Владислав Вербець,
доктор педагогічних наук, професор,
Рівненський державний гуманітарний університет,

Наталія Дзюбишина,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет,

Алла Фрідріх,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РЕГУЛЯЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСКОМФОРТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті аналізуються проблеми ескалації соціально-психологічного напруження в молодіжному середовищі в контексті соціальних трансформацій українського суспільства, репрезентується аналіз плинності ціннісних орієнтацій молоді, розглядаються питання регуляції конфліктного потенціалу особистості.

Ключові слова: соціально-психологічне напруження, ціннісні орієнтації, регуляція конфліктного потенціалу

Перехід держави від тоталітарного стану до демократичного супроводжувався глибокими суперечностями, які були пов'язані з руйнуванням нормативних уявлень та домінуванням стереотипів суспільно-політичного й морально-етичного характеру в різних соціальних спільнотах. Тим часом в українському суспільстві відбулися значні соціальні переміщення спільнот та флуктуації індивідів, змінилися образи, ідеї, поглибилась соціальна мобільність особистості. Якщо відповідно до синергетичного кругообігу у природі та довкіллі відбуваються еволюційні зміни, навіть продукуються біфуркаційні процеси, то в нашому суспільному житті, особливо в молодіжному середовищі, всі соціальні процеси надзвичайно динамізувалися та загострилися. У нашому суспільстві, як вже наголошувалося, нагромаджується потенціал ворожості, несприйняття інших точок зору, відбувається ескалація агресивності в політичному, економічному, соціальному й особистісному житті (згадайте, наприклад, продукцію наших ЗМІ – розпочинається програма, як правило, з негативізму – катастрофи, соціальні зрушення, конфлікти тощо).

Зазначимо, що особливість нинішньої ситуації в Україні полягає в тому, що не лише індивіди рухаються між соціальними позиціями, але й самі позиції прийшли в рух відносно одна одної, і, на жаль, не можуть створити нових, стабільних конфігурацій [1]. Більш того, «самі позиції зірвалися із зазначених їм місць, залишаючи на периферії явні і неявні конвенції, традиції, стійкі очікування та звички» [2]. Тим часом попередні уявлення, які адекватно визначали реальність та надавали їм ознаки подібності, втратили релевантність та притаманну їй соціальну необхідність. У суспільстві набирають обертів процеси демонтажу системи матеріальних та символічних винагород для індивіда, внаслідок чого відбувається зміна векторів вертикальної й горизонтальної мобільності, і, як результат, – відчуження суспільства від особистості та її соціальна руйнація.

Така досить амбівалентна ситуація має характер подвійного змісту. З одного боку, представники старшого покоління «зберігають» віртуальні соціальні статуси, які вони обіймали раніше, і не мають бажання змінити їх на нові, більш мобільні, або прагматичні.

Відбувається, так би мовити, міфологізація та «консервація» попередніх досягнень і «переваг» минулого суспільно-політичного порядку, які репрезентуються серед молоді.

З іншого боку, намагання старшим поколінням перенести в новий соціальний час та простір, як приклад для молоді, раніше здобутий соціальний та економічний статус і виконання на таких засадах звичних ролей також провокують ситуацію «ностальгії» за минулим, що набуває маргінального звучання й ускладнює адаптацію до нових реалій життя, а також нагромаджується соціально-психологічна напруженість у суспільстві. Варто зазначити, що досвід життєдіяльності старшого покоління та труднощі адаптації до нових реалій суспільного розвитку також продукують конфліктні ситуації серед різних соціальних груп суспільства, що репрезентується неоднозначно.

Метою статті є аналіз чинників, котрі провокують нагромадження соціально-психологічного дискомфорту особистості та розгляд потенціалу інноваційних методів переорієнтації з традиційних її уявлень на незаангажовані способи спілкування в галузі політики, освіти та культури.

Зокрема, в науковій думці набувають поширення погляди на конфлікт як незмінний і всезагальний стан суспільства, соціальних спільнот та груп. Так, на думку політолога Мирослава Малецького, «дотепер не вдалося знайти радикальної формули, яка запевнила б задовільну розв'язку конфліктів і проблем людського співжиття» [3]. Зазначимо, що у переході суспільства від тоталітарного устрою до демократичного існує конфліктна ситуація, коли політика свободи, на думку політолога Р. Дарендорфа, репрезентується в конфлікті [4]. Водночас психолог Карен Хорні вважає, що одним із рушійних чинників конфлікту є одвічне протистояння індивіда та суспільства, яке відображається в контексті стану страху та намаганні особистості його позбутися.

На думку психолога, особистість розпочинає використовувати захисні механізми погамування страху, які спричинюють чотири «великі неврози» нашого часу: невроз прив'язаності – пошуки любові за будь-яку ціну; невроз влади – гонитва за владою, престижем і володінням; невроз покірливості (конформізм); невроізоляцію, тобто втечу від суспільства. Проте ці спроби розв'язання проблеми конфлікту, як вважає К. Хорні, лише поглиблюють конфлікт між особистістю та суспільством [5]. З іншого боку, філософ Б. Паригін вважає, що конформізм пронизує всі соціальні спільноти, провокуючи всезагальні пошуки сурогатних технологій для задоволення псевдопотреб.

У цілому конфліктологічна парадигма репрезентує універсальну характеристику світу, його рушійних сил, джерел розвитку та причин руйнації. З іншого боку, феномен конфлікту, на думку українського соціолога Ірини Бекешкіної, супроводжує протилежна світоглядна парадигма – гармонії, рівноваги, відсутності конфліктів [6]. Необхідно зазначити, що конфлікт і рівновага – дві взаємододаткові характеристики суспільного розвитку та основних соціальних структур. І. Бекешкіна вважає, що конфлікт виникає на підґрунті не лише дефіциту ресурсів (матеріальних чи духовних благ, території, прав, престижу), але й як наслідок утискування (або неадекватного задоволення) всієї сукупності людських потреб, які репрезентують особистість як суб'єкта соціального прогресу [7].

Зазначимо, що витoki соціальних конфліктів, згідно з конфліктологічною парадигмою, вкорінені у диспозиції нерівності відносин власності, влади й статусу, що викликає на певному етапі усвідомлення тією чи іншою соціальною групою несправедливості конкретного способу розподілу матеріальних та духовних ресурсів

суспільства. Уявіть, будь ласка, подумки, що Ви раптом стали заможним та багатим, наприклад – олігархом. Що Ви б насамперед зробили?

1. Здійснили власну мрію. 2. Посадили дерево, побудували будинок, народили сина чи доньку. 3. Завершили б навчання у престижному університеті (за кордоном). У тому чи іншому випадку потрібні ресурси, а меж потреб у самовдосконаленні не існує. Отже, статус – це ресурси, а ресурси є підґрунтям у здобутті статусу, відповідно статус – це влада.

Як слушно зауважив В.О. Ядов, «у всіх конфліктах йдеться про дві речі або навіть одну: про ресурси та контроль над ними. Влада з цієї точки зору – це варіант контролю над ресурсами, а власність – і є сам ресурс» [8]. Так, молоді покоління порівняно з людьми старшого віку мають значно вищий рівень адаптованості до нових суспільно-економічних та соціокультурних умов. Представники молодіжної когорти проявляють досить потужну спрямованість на раціональне й практичне вирішення власних проблем, акцентуючи увагу на прагматичному підході в навчанні, пізнанні та спілкуванні. Нині помітна тенденція високої адаптованості до нових економічних реалій сьогодення та поширення прагматизму. На думку М. Слюсаревського, такі явища порушують суспільну рівновагу. Галузь політики за таких умов неминуче набуває характеру «старшої», а сфера економіки – дедалі «молодшої». Відтак українське суспільство може опинитися перед загрозою «перманентного багатоступеневого конфлікту поколінь, який може мати непередбачувані, з погляду національної безпеки держави, наслідки» [9]. Водночас наявність високого конфліктного потенціалу серед молоді ще не може свідчити про переростання конфлікту зі стадії протистояння у реальну протидію сторін. На нашу думку, потенціал соціального конфлікту між представниками різних поколінь є природною та необхідною формою розвитку спільнот і трансформації ціннісних орієнтацій та настанов молоді, а також специфічною рушійною силою суспільних перетворень.

Варто зазначити, що студентська молодь має значні відмінності в царині ціннісних орієнтацій, соціальних настанов, адже вона перебуває під впливом рушійних соціальних умов і чинників, які мають досить складний та амбівалентний характер.

Так, нові суспільні стандарти поведінки, бажання здобути більш високий економічний та соціальний статус формують мотивацію серед молоді якомога повніше і швидше задовольнити запити, потреби та інтереси. Існуючі соціокультурні архетипи у свідомості батьків, що були залучені дітьми в процесі сімейного виховання, мають потужний вплив на формування морально-етичного ядра ціннісних орієнтацій. Відомий феномен «мати» та «володіти» також зумовлює неоднозначні явища в молодіжному середовищі [10].

Можна констатувати, що сучасна молодь прагне до повноцінної самореалізації на підґрунті отриманих уявлень, сформованих орієнтацій та морально-етичних цінностей, й бути «комунікативно компетентною особистістю» [11, с. 7]. Репрезентація цінностей інших культур у засобах масової комунікації та їх залучення у життєдіяльність молоді також формують відповідний стиль суджень та мотивації поведінки. Відтак існує реальна загроза виникнення всезагальної маргінальності суспільної свідомості не лише серед старшого покоління, яке має сталий досвід сприйняття соціально визнаних цінностей, але й серед молоді, яка, навпаки, не завжди адекватно сприймає цінності попередніх епох та інших світових культур. Виникнення досить конфліктної ситуації маргінального характеру базується також на відомій тріаді системи цінностей «минулого-сьогодення-майбутнього». Правомірно розглядати таку ситуацію в конкретному соціальному часі та просторі. Адже вплив історичних, етнічних та соціокультурних чинників досить потужно відображається на

процесі формування таких цінностей, які здобули художню вартість у життєдіяльності не одного покоління. Тому репрезентація створених попередніми поколіннями духовних та матеріальних цінностей серед молоді повинна базуватися та врахуванні реалій сьогодення та науково обґрунтованій художньо-творчій політиці національного спрямування. В іншому випадку нехтування запитами, потребами та інтересами молодіжної спільноти також може провокувати відхід особистості від активного соціально-художнього спілкування та її ізоляції у віртуальному світі хибних особистісних цінностей.

Разом з тим, відчуження молоді від загальнолюдських цінностей не потрібно розглядати як трагедію або девіацію. Адже з часом відбувається еволюція художньо-творчих поглядів, поглиблюється соціалізація та ідентифікація молодіжної свідомості з цінностями суспільства, а також здійснюється переорієнтація її діяльності з байдужого ставлення до загальноновизнаних цінностей до їх активного визнання й адекватного сприйняття. Суперечності між процесом виробництва цінностей, продукування соціальних норм та їх залученням у якості механізмів творчої адаптації до нових соціальних вимог вирішується за допомогою здатності молоді до їх зміни, трансформації або ідентифікації відповідно до рівня власної культури та життєвих планів особистості.

Зазначимо, що важливою умовою адаптації молоді до нових реалій життя, які динамічно видозмінюються або руйнуються, є механізми інтеріоризації, коли шляхом перетворення існуючих соціальних норм у внутрішні переконання особистості здійснюється їх реалізація в повсякденній поведінці. Адже молодь, зберігаючи власні настанови та ціннісні орієнтації, на думку Г. Ващенко, «шанує свою людську гідність і свідомо зберігає свою свободу. Але разом з тим вона усвідомлює велику вагу суспільства і цінує те, що створене ним у минулих віках і твориться в сучасному [12]. Нагадаємо, що за умови творчої адаптації молоді до суспільного життя її соціально-професійний та інтелектуальний потенціал може бути максимально реалізованим. У попередню епоху основний акцент був поставлений на підготовку конформістів, які мали бути добре підготовленими до виконання завдань і досягати цілі всіма можливими засобами, ігноруючи творче ставлення до справи. Адже, на думку М. Бердяєва, «пафос соціальної рівності завжди пригнічував у нас пафос свободи особистості» [13].

Нині в межах реалізації новітньої виховної моделі можливе не лише формування духовно-творчої особистості, але й створення умов для її повноцінної самореалізації, самоактуалізації та підвищення соціальної активності й відповідальності [14].

Зауважимо, що процеси самоздійснення особистості базуються не лише на цінностях сьогодення, але й на уявленнях, орієнтаціях і зразках соціокультурного досвіду старших поколінь та традиційних виховних парадигм минулого. Щоб визначити пріоритети реалізації особистості, варто проаналізувати процеси, які лежать у площині різних часових компонентів розвитку молоді. Адже для чіткого уявлення про «завтрашній день історії, необхідно знати сьогодення, вчорашній і безпосередні попередні дні у всій їх конкретності» – стверджував Є. Тарле [15]. У такому випадку виникає необхідність розширення хронологічних рамок дослідження процесу життєдіяльності молоді як динамічної ресурсної когорти суспільства. Важливо зазначити, що існування певних закономірностей можна зафіксувати лише в широких хронологічних межах.

Як ми вже зазначали, актуальне питання сьогодення – зняття надмірного соціально-психологічного напруження та поповнення ціннісно-емоційного поля молоді. Водночас вивільнення особистості від нервової напруги – досить складне питання. Тобто виникає

необхідність соціально-емоційної регуляції життєдіяльності молоді. Це повинно відбуватися з урахуванням просторово-часових закономірностей у формуванні нових уявлень про структуру, зміст і спрямованість життєдіяльності особистості.

У контексті дослідження варто нагадати про зростаючу роль духовної культури як специфічного феномена у регуляції соціально-психологічного напруження молоді. Домінування постійних контактів юного покоління із системою масової комунікації надзвичайно збіднює її емоційний фон життєдіяльності, тому вимагає нових умов. З іншого боку, комерціалізація установ дозвілля певною мірою уніфікує форми й способи регуляції емоційного стану молоді, що спричиняє необхідність пошуку інших засобів ліквідації емоційного дефіциту. Таким засобом може бути театр як потужний соціальний інститут виховання. Як стверджує З. Ашкіназі, «споживач нового театру приносить з собою в аудиторію театру надзвичайно динамічний темп міської культури, його організм вимагає гострої та емоційної інформації, адже його психіка реагує лише на різкі сприйняття, на блискучі й контрастні враження [16].

Сьогодні, як відомо, вимагає інших, більш емоційних та яскравих способів залучення молоді до духовно-творчих процесів та унеможливлення стресових ситуацій і заповнення вільного часу інтегрованими видами дозвілля. Так, зменшення інтересу молоді до спортивних змагань та інших масових видів дозвілля трансформує потребу до камерних, певною мірою «елітних» способів соціокультурної діяльності – відвідування нічних клубів, кафе тощо. Але такі «елітні» види дозвілля не завжди доступні для молоді. З іншого боку, процеси урбанізації, які мають характеристики великого скупчення мас людей, також зумовлюють потребу зменшення анонімності окремих індивідів та необхідність регуляції їхньої соціальної взаємодії у колективному емоційному житті. Варто зауважити, що потреба у колективній емоційній взаємодії буде збільшуватися тому, що в сьогоденні переважають індивідуалізовані способи проведення вільного часу, в якому зменшується емоційна насиченість міжособистісних контактів і збіднюється колорит колективної співтворчості, радості та багатства людського спілкування [17]. Ритм життя молоді надзвичайно динамічний, він детермінує особливе взаємопроникнення часу й простору в умовах міської культури.

Розглядаючи особливості комунікативної ситуації як локального знакового поля, в якому відбувається інформаційна взаємодія, можна окреслити її набором просторових та часових констант. Такі константи, на думку А. Брудного, здобувають характер «хронотопів» [18].

Залежно від виду «хронотопу» виникають інформаційні контакти й міжособистісні стосунки. Водночас «хронотоп» того чи іншого населеного пункту детермінує особливості емоційного життя громадян та засоби регуляції життєдіяльності. Зауважимо, що кожна місцевість має власний специфічний темпоритм соціальної та інформаційної взаємодії, динаміка якої залежить від існуючих традицій, соціально-психологічного стану спільноти і рівня функціонування інфраструктури соціальних інститутів виховання.

Разом з тим збільшення ресурсів засобів масової комунікації детермінує динаміку тиражування емоційного життя молоді в просторі та часі. Відбувається посилення сугестії в молодіжному середовищі, що дозволяє підтримувати почуття спільноти та регуляції індивідуальної поведінки, унеможливорює ізольованість і відчуженість від інших спільнот у межах міста, конкретного часу й простору.

З іншого боку, масове тиражування емоційного життя засобами масової комунікації призводить до його резонансного сприйняття особистістю та ескалації напруження в молодіжному середовищі. Таке емоційне напруження спричиняє необхідність пошуків умов та способів його зняття, регуляції й контрсугестії [19]. Водночас велика емоційна збудливість молоді викликає необхідність наявності дедалі сильніших вражень, розпочинаючи від споглядання еротичних сцен, сюжетів про життєві драми, жахи, кримінальний світ. Пошуки умов та чинників, які дозволяють особистості отримати задоволення, можуть перетворитися на стиль життя й спосіб проведення дозвілля.

У такому контексті виникає потреба дослідження потенціалу соціальних інститутів, діяльність яких спрямована на досягнення високого рівня насиченості емоційними зразками діяльності для конкретного індивіда шляхом переорієнтації просторово-часових параметрів духовної культури [20]. Нейтралізація такого емоційного перенасичення може породжувати амбівалентні почуття та настрої в молодіжному середовищі. Так, домінування в тиражованій засобами масової комунікації емоційно збудливої інформації – сцен жахів, насильств і сюжетів кримінальної хроніки – зумовлює відомий ефект сугестії та провокує залучення у власний досвід прикладів девіантної поведінки й руйнації соціального самопочуття [21]. Водночас емоційне перенасичення може провокувати настрої байдужості, апатії й аномії у процесах пізнання, спілкування та духовно-творчої діяльності молоді. Тому включеність молоді у надзвичайно розгалужену систему соціальних зв'язків, багатоманітність її соціальних ролей і функцій, зумовлюють, з одного боку, зовнішню необхідність, з іншого – внутрішню потребу у визначенні нею свого місця у соціальному просторі [22, с. 360].

Отже, виникає необхідність у глибокому науковому аналізі процесів функціонування молоді в соціальному просторі та часі, вивчення можливостей регуляції її духовно-творчої діяльності й залучення до діяльності соціальних інститутів виховання [23]. У Рівненському державному гуманітарному університеті систематично проводиться соціально-педагогічний моніторинг соціального самопочуття студентів та викладачів, аналізуються проблеми нагромадження соціального дискомфорту й здійснюється відповідна репрезентація результатів соціологічних досліджень, що сприяє розбудові оптимального соціально-психологічного клімату колективу університету.

Список використаних джерел

1. Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности / Макеев С.А., Прибыткова И.М., Симончук Е.В. и др. – К.: Ин-тут социологии НАНУ, 1999. – С. 3.
2. Там само. – С. 4.
3. Малецький М. Пріоритети. – К.: Вид-во «Рада», 1996. – С. 228. 4. Dahrendorf R. The modern social conflict: an essay on the politics of liberty. – L., 1968. – P.X1A; Coser L. Continuities in the study of social conflict. – N.Y., 1967. P.147.
5. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. – СПб.: Питер, 2002. – 224 с.
6. Бекешкіна І.Е. Конфліктологічний підхід до сучасної ситуації в Україні. – К.: Абрис, 1994. – С. 6.
7. Там само. – С. 20.
8. Социальные конфликты: Экспертиза, прогнозирование, технология, разрешение. – Вып. 1. – С. 15/
9. Слюсаревський М.М. Стан масової свідомості в Україні і проблема політичного виховання підростаючих поколінь // Політико-психологічні та соціально-педагогічні проблеми освіти і виховання. – К.: Ін-тут педагогіки АПН України, 1997. – С. 15.
10. Фромм Е. Иметь или быть. – М.: Наука, 1994. – С. 79-87.
11. Подгурецки Ю., Щудло С. Образование как инфомационно-коммуникативная система. – М.: ООО «НИПКЦ Восход-А», 2010. – С.7).
12. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – Ч.1. – Лондон, 1952. – С. 211.
13. Бердяев Н. Судьба России. – М., 1990. – С. 196.